
НАЦІЯ І КУЛЬТУРА

Позняк О.

ЗАГАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ КУЛЬТУРИ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Культура Київської Русі IX-XIII ст. відзначається поступальним розвитком, має глибокі вікові традиції. Мистецтво русичів являє собою не лише органічну потребу побуту, намагання прикрасити багатоманітний світ речей, які оточували людину, а й відображає її світосприймання, ідеологію. Мета цієї роботи – дослідити особливості української культури доби Київської Русі на основі опрацьованого матеріалу, узагальнити і визначити характерні риси і особливості культури цього періоду.

Питанням історії і культури Русі присвячена велика наукова література. Вже в працях В.М. Татищева, М.М. Карамзіна, Д.М. Бантиш-Каменського, М.П. Погодіна, М.О. Максимовича, Ф.М. Берлінського та інших, розгорнуто широку панораму розвитку Київської держави IX-XIII ст.

Першим, хто науково підійшов до цілого комплексу питань української культури взагалі був М. Грушевський. Опрацювавши широке коло писемних і археологічних джерел, він показав всю суперечливість історичного розвитку Київської Русі. Протягом IX-XIII ст. досягли високого рівня розвитку економіка, культура, право, виплекані Києвом, але сам державний організм поступово занепадав. Історик, навідміну від більшості дослідників, навіть часи Ярослава Мудрого відніс до періоду розкладу старої Київської держави.

Важливою працею, присвяченою українській культурі є праця І. Огієнка. Вона започатковує справжню історіографію української культури, бо в цьому творі вперше представлено на розгляд питання основних рис нашої культури, її розвитку. У першому розділі автор розповідає про важливі риси нашої культури “за давні віки”, даючи при цьому важливу інформацію про українську пісню, орнамент, літературу, національно-культурний рух.

У 1937 р. з'являється книга за редакцією І. Крип'якевича “історія української культури”. Саме він був автором тієї частини, яка висвітлювала побуту і суспільну культуру українців.

У 1940 і 1947 роках було видано курс лекцій під редакцією Д. Антоновича “Українська культура”. Авторами лекцій були такі відомі науковці як В. Біднов, Д. Дорошенко, О. Лотоцький, В. Січинський. Зокрема, В. Біднов у своїй праці, присвяченій розвитку української церкви, вказує, що окрім основного впливу на культуру Русі християнства, існував суттєвий вплив Близького Сходу та вплив дохристиянської культури [3].

Д.С. Лихачов у своїй праці відзначав, що, незважаючи на роздробленість Русі та ріст обласних відмінностей, у XII-XIII ст. розвивалась і самобутня єдина основа руської культури [4].

В 1985 році Наукове товариство ім. Т. Шевченка у серії “Бібліотека українознавства” видає книгу М. Семчишина [5]. Історик, досліджуючи культуру Київської Русі, серед основних її рис виділяє такі як розвиток культури під впливом Візантії, вплив народного життя та усної народної словесності, піднесення культури під впливом внутрішньодержавних процесів, християнства.

О.Д. Бойко у своєму підручнику “Історія України” виділяє характерні риси, які були притаманні культурі киево-руського періоду як домінуючий вплив християнства, запозичення візантійських традицій, існування на Русі дохристиянського культурного середовища, поява нових культурних явищ.

Тривалий час основним джерелом дослідження історії Русі були літописи. Їх історіографічне опрацювання і публікація тривають уже понад півтора століття. Великим є внесок у цю справу М.І. Костомарова, О.О. Шахматова, А.М. Носонова, М.С. Грушевського, М.М. Тихомирова, В.О. Рибаківа, А.Г. Кузьміна, В.Ю. Франчука та інші.

Основою давньоруського літописання є “Повість минулих літ”, до якої увійшли найдавніші літописні твори, написані у Києві в кінці X-XI ст. Оригінальним історичним джерелом є “Києво-Печерський патерик”. Важливі свідчення знаходимо також в історико-географічних працях арабських, єврейських, перських авторів IX-XIII ст., візантійських західноєвропейських хроніках, скандинавських сагах.

Вирішення питань соціально-економічного і культурного розвитку Русі неможливе без залучення археологічних джерел. Численні дослідження на їх основі опубліковані у ряді колективних праць, а також монографіях П.К. Толочка, С.Р. Килієча, Г.Ю. Івакіна, Я.Є. Боровського, М.А. Сагайдака, І.І. Мовчана.

Великими джерелознавчими можливостями володіє археологічний матеріал при дослідженні питань етнокультурного розвитку, де особливе місце належить палеоантропологічним студіям, з'ясуванню характеру і рівня економічного розвитку міжнародних торгівельних зв'язків Русі IX-XIII ст.

Щодо пошуку джерел культури, то визначним є етногенетичний чинник. Він дає змогу дослідити генезу національної культури. У цьому плані українська культура є генетично спадкоємицею трипільської культури, яка розвивалась на землях України ще у V-IV тис. до н.е. Корні української не обмежуються Трипіллям. Протягом століть після трипільської культури на нашій землі з'явився, розвивалися і щезали, зливаючись з автохтонами, різні культурні етноси, відбувався безперервний і складний етнокультурний рух, що більш-менш стабілізувався у переддень утворення Київської Русі. генетично українська культура виходить і синтезується з індоевропейської культури. І можна говорити про те, що Україна її земля є прабатьківщиною індоевропейської мовної сім'ї народів. А мова є смисловою знаковою системою переважно національної культури, це найцінніший скарб, окраса національної культури.

Протягом п'яти століть формувалась могутня держава з великою культурою, в якій впливи заходу і Сходу об'єднувались, перетворювались в горнилі власної творчості. Ця держава тісно пов'язана своїми інтересами насамперед із Заходом, входила в життя західної Європи як рівноправний її член, як її частина.

Високий злет культури Київської Русі був зумовлений суттєвими зрушеннями у різних сферах суспільного життя – розвитком феодалних відносин, становленням давньоруської державності, відокремленням ремесла від сільського господарства, виникненням міст, поживаленням торгівлі, активізацією та розширенням міжнародних контактів, запровадженням християнства. Нові явища та процеси у давньоруській культурі – це не тільки сумарний наслідок дії суспільних сил та чинників, а й активний самостійний фактор впливу на різні сфери життя, тобто культура водночас виступає і як об'єкт, і як суб'єкт історичного розвитку.

Феномен культури Київської Русі мав такі характерні риси:

1. Домінуючий вплив християнської релігії на розвиток матеріальної та духовної культури.

2. Запозичення та творче переосмислення візантійських традицій, знань та законів. Християнство сприяло поширенню візантійського впливу у різних сферах суспільного життя і в культурі, зокрема, що було особливо відчутно на початку християнізації.

3. Роль візантійського впливу на розвиток культури Русі була значною, але не вирішальною, оскільки все візантійське у процесі “ослов'янення” творчо переосмислювалося, якісно видозмінювалося під впливом місцевих традицій. Існував культурний ґрунт східних слов'ян, який увібрав багатовікові традиції місцевого розвитку, збагаченого впливами сусідів.

4. Форсоване піднесення культури, поява нових культурних явищ.

5. Виникнення і становлення Давньоруської держави сприяло помітному культурному поступу східних слов'ян, збагаченню новими здобутками, тобто створення власної держави сприяло становленню культури, не запозиченої, без іноземних впливів, яка розвивалась вже як культура власне Київської Русі і була здатна впливати на культури інших народів.

Таким чином, доба Київської Русі є визначним періодом в історії українського народу. Ця державна формація протягом кількох століть забезпечила розвиток руського народу і дала змогу творити культуру у різних її формах.

Культура цієї доби мала глибокі традиції, характеризувалась активним розвитком. Мистецтво Київської Русі яскраво відображало ідеологію і світосприйняття давніх людей. Матеріальна культура слов'ян виявила намагання прикрасити різноманітний світ речей, які оточували людину. Культура княжої доби, хоч і була нещадно зруйнована монголо-татарською ордою, все ж залишала після себе біля 400 пам'яток книжної культури, мови, освіти і діловодства, руське право, які продовжували своє життя у Галицько-Волинській державі (XIII-XIV ст.) і навіть у Речі Посполитій. Після монголо-татарського погрому залишились руїни численних величних храмів, які згодом, у козацьку добу, поступово були відбудовані.

Слід відзначити, що культура Київської Русі не тільки зазнала іноземних впливів, а й сама впливала на культуру інших народів, внаслідок різноманітних державотворчих процесів культура розвивалась на власному ґрунті. З-поміж виділених рис і особливостей руської культури все ж рушієм культурного процесу доби Київської Русі були, по-перше, християнізація, по-друге, важливу роль у становленні і розвитку культури цього періоду відігравали особистості – князі Володимир Великий і Ярослав Мудрий.

Використана література:

1. Грушевський М.С. Історія України-Руси. – Львів, 1995. – Т. 2.

2. Огієнко І. Українська культура. – Прага, 1923.
3. Біднов В. Українська церква // Українська культура. – К.: Либідь, 1993. – С. 197-222.
4. Лихачов Д.С. «Слово о полку Игореве» // Слово о полку Игореве. – Л., 1950. – С. 235-239.
5. Семчишин М. Тисяча років української культури. – К., 1993.
6. Історія культури давнього населення України / Під ред. П. П. Толочка. –К.: Наукова думка, 20 – С. 673-977.
7. Історія української літератури / За ред. І. Крип'якевича. –К.: Либідь, 1994. –С. 6-51, 426-458.
8. Літопис руський. – К., 1990.
9. Огієнко І. Українська культура. – К., 1991. – С. 21-29.
10. Попович М. Нарис історії культури України. – К.: Артк, 1999. – С. 65-212.
11. Українська культура. Лекції за ред. Д. Антоновича. – К.: Либідь, 1993. – С. 189-201.

*Акуневич В.
г. Витебск
(Беларусь)*

МЕЛЕТІЙ СМОТРИЦЬКИЙ – ЕПОХА БОРЬБЫ ЗА НАЦИОНАЛЬНУЮ САМОБЫТНОСТЬ

Сегодня чрезвычайно актуально для народов, подвергшихся сильному влиянию иных культур, возрождение национальной самобытности, изучение опыта борцов за неё в своей истории.

Деятельность Мелетия Смотрицкого имеет достаточно широкую историографию. Интерес интеллигенции к Брестской церковной унии 1596 г. ещё в середине XIX века привёл к появлению двухтомной работы М.О. Кояновича [1], где автор пытается выяснить роль М. Смотрицкого в религиозной борьбе православных и униатов. В 1861 г. вышло первое довольно значительное исследование о М. Смотрицком [2]. В 70-80-х годах XIX века появляются работы украинских, белорусских и русских исследователей: А. Демьяновича, С. Барановского, П. Кулиша, С. Голубева, Н. Засадкевича и других, рассматривавших всё польское, католическое только как враждебное. Львовянин К. Судинский определял деятельность М. Смотрицкого как продолжение борьбы протестантов с католиками [3]. Писал о М. Смотрицком и перевёл на украинский язык некоторые его произведения М.С Грушевский [4]. Он нашёл их близость, например, «Треноса», украинскому фольклору. Украинские ученые Шолом Ф.Я., Нимчук В.К. вместе с русскими исследователями (А. Белов), болгарскими историками (Н. Данилевский) исследовали и лингвистические труды М. Смотрицкого, в частности, «Граматику». Исследованию его философских взглядов посвящена монография Е. Прокошиной [5], а в целом его творческого пути – В.П. Короткого [6]. Однако, при всей многогранности исследования, некоторые аспекты творчества Мелетия Смотрицкого-полемиста не получили достаточного освещения. Среди них, в частности, его борьба за национальную самостоятельность восточных славян, особенно белорусов и украинцев, что стало особенно актуально в конце XX – начале XXI века.

Мелетий Смотрицкий относится к числу выдающихся мыслителей-полемистов первой четверти XVII в., известный общественно-политический и церковный деятель. Родился М. Смотрицкий (светское имя Максим Герасимо-вич) около 1578 г. в с. Смотрич, в н. вр. это Дунаевецкий район Хмельницкой области, Украина. Начальное образование получил под